

pontja így szólott: »A sajtó minden megelőző censura nélkül szabadon működik.«

1848 április hó 7-ikén megindult a »Képes Ujság« és az »Oberungarische Illustrirte Zeitung«, melyek a napi politikának is bő teret engedtek, a miért a belügyminiszter a város utján a kívánt biztosíték letételét követeli Werfer Józseftől, a kiadótól. Werfer erre a politizálással felhagy. A »Képes Ujság« szerkesztője Tichi Ferencz volt.¹ Az 1848 augusztus hó 5-ikén megjelent »Pecsovics« című politikai lap, melynek szerkesztője Stolz Domokos Jarosláv volt, az első szám kiadásával elakadt, mert kiadója, Werfer a törvény által követelt biztosítékot le nem kötötte.²

KÖNYVNYOMDÁINK A JELEN SZÁZAD HARMADIK TIZEDÉBEN.

KOVÁTS LÁSZLÓTÓL.

Keresgélés közben egy kéziratra akadtam a Magyar Nemzeti Múzeumban, mely a magyarországi tipográfiákról közöl érdekes összeállítást. Felsorolja betűrendben városok szerint a nyomdákat, feljegyezvén azoknak működésére vonatkozó általános adatokat. Melyik nyomda mekkora személyzetet foglalkoztat, milyen munkákat és mennyit nyomat. A statisztika végén összeállítva mutatja be, hogy miként oszlanak meg a nyomdák megyék és nyomtatás nyelve szerint. A kézirat utolsó lapján pedig érdekes kuriózumképen ott találunk egy táblázatot a kalendáriumokról. Feltűnteti, hogy melyik nyomda hány darabot és milyen nyelven nyomat.

A kézirat (Fol. Hung. 784.) XIX. századi, a mit bevezető soraiból első tekintetre lehet tudni. Azzal kezdí t. i. írója, hogy 1818. óta adósa a publikumnak ezen értekezéssel. Tehát a nevezett év körül kellett megjeleni valamely hasonló tartalmú czikknek. Csakugyan találtam is egy a kézirat adataival majdnem azonos tartalmú összeállítást a Tudományos Gyűjtemény 1817. évi XII. kötetében. Közölte pedig ezt Trattner János Tamás, a Tud. Gyűjtemény nyomtatója. A két czikk összeállításának módjából egész bizonyosan lehet konstatálni, hogy a kézirat is Trattneré, de valamilyen nem jelent meg, habár az 1817. évi czikkben ezt eszten-dőnként igéri a szerző.

Most, a mikor a magyarországi nyomdák 1899. évi összeállítását közli a Magyar Könyvszemle, érdekes együtt szemlélni a 70 esztendő előtti és a jelen állapotot. Trattner czikkét, mint kulturtörténeti adalékot, jónak látom egész terjedelmében közölni.

¹ 3490, 4300, 4582/1848. — ² 4579, 4580/1848.

Hazai könyvnyomtatások (tipografia) leírásai.

Még 1818-ik óta adása vagyok a tudós olvasóknak ezen értekezéssel, de oka ennek, hogy elébb ígéretemet nem teljesítettem, azon kevés változások voltak, a melyek e tárgyban estek: azonban némely fontos dolgokkal szaporítottam és úgy remélyek békességés türelést a tudós olvasó uraimtól.

A könyvnyomtatások tulajdonosai:

Aradon: *Michék Antal*: nyomtat váltó munkákat; tart 1 szedőt. 1 nyomtatót; esztendőn által feldolgozhat 25 bál papirost.

Budán: *Királyi universitas*; a dicasteriumoknak mindenféle nyelveken katholikus oskolás könyveket, váltó munkákat ráczul és olá hul. azaz: szerbus vagyis cyrillus betűkkel kirekesztő privilegium mellett (exclusivum privilegium) nyomtat. Itt készül az egyik német újság: Vereinigte Ofner und Pester Zeitung Rösler úr által és a Schematismus regni Hungariae. Ezen intézetet igazítja 1 director 1 cassa perceptor, 1 contraagens, 2 adjunctus. Könyveiket tulajdon könyvboltjokban árultatják. E mellett vagyon egy betüöntő műhelyök is. Tart 3 correctort, 2 factort, 20 szedőt, 38 nyomtatót. 9 könyvrakókat: feldolgozthat esztendőn által 1300 bál papirost.

Ezen intézet hét esztendő előtt Watz urral, a ki Amerikából jött. 10 esztendei contractusra lépett, hogy azon idő alatt minden katholikus könyveket stereotypba öntesse és már valósággal is többeket ezeken a táblákon nyomtattatták és nyomtatják. Hogy haszon ebből léssen, a' bizonyos, ha a mi oskolás könyveink 30—40 esztendeig minden változás nélkül megmaradnak, de előre megyünk-e így a literaturában?

Budán: *Landerer Anna (leány)*: Váltó és tulajdon költségén régi közönséges, kelendős könyveket, német és tót kalendáriumot negyed-, egy magyart nyolczad- rétb en nyomtat. Tart 1 factort. 2 szedőt, 4 nyomtatót; feldolgozthat esztendőnként 36 bál papirost.

Besztercze-Bányán: *Stephani János*; többnyire csak váltó, tulajdon költségén egy német kalendáriumot negyed rétb en és más csekély munkákat nyomtattat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót; feldolgozthat esztendőnként 36 bál papirost.

Debreczenben: *Sz. kir. Debreczen városa*; provisor Tóth Ferencz úr: nyomtat váltó és a tipografiai fundus költségén sok református theologiai és oskolai könyveket. Itten nyomtatódik az református új énekes könyv is, melyre kirekesztő szabadságot nyertek is főtisztelendő 4 superintendentiák 1814-ben. Tart 5 szedőt, 8 nyomtatót. 1 könyvrakót. Esztendőn által feldolgozthat, 200 bál papirost.

Eszéken: *Diavall János Márton*; csupán csak váltó munkákat és egy horvát kalendáriumot deák betűkkel nyomtat. Tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat is. Esztendőn által feldolgozthat 18 bál papirost.

Egerben: *Ó excell. egri érsek*; provisor Heiml úr: nyomtat váltó és tulajdon költségén kelendős régi imádságos könyveket. Tart 1 szedőt, 2 nyomtatót: Esztendőn által feldolgozthat 36 bál papirost.

Esztergomban: *Bäumel*, egyszersmind Ő Herceggprimás könyvnyomatója. 1821. esztendőben állíttatott. Nyomatat váltó munkákat és magyar kalandáriomot nyolczad rétbén. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót; esztendőnként feldolgoztathat 35 bál papiroost.

Eperjesen: *Pape Henrik*; maga szed és nyomtat, csupán csak váltó munkákat nyomtat; esztendőn által feldolgozhat 18 bál papiroost.

Győrött: *Streibig József*; váltó és maga költségén régi közönséges kelendős könyveket nyomtat. Itt készült 1726-ban a legelső magyarországi schematismus, egynehány esztendő mulva egy német kalandáriom negyed rétbén, a mely mostanában is a népnél legnagyobb kedvességben vagon, a mellett még egy magyar kalandáriomot nyolczad rétbén nyomtat. Tart 2 szedőt, 6 nyomtatót, 1 könyvrakót; esztendőnként feldolgoztathat 150 bál papiroost.

Komáromban: *özvegy Weimüllerné*; nyomtat váltó és más régi kelendős könyveket, úgy nem különben egy magyar kalandáriomot nyolczad, egy németet negyed rétbén. Tart 1 factort, 2 szedőt, 2 nyomtatót; feldolgozhat esztendőn által 80 bál papiroost.

Kis-Mártonban: (Eisenstadt) *Stotz János Leopold*, herceg Eszterháznak könyvnyomatója. Tart egy subjectet, a ki szed és nyomtat; csak váltó, többnyire ő hercegsége rubrikás prothokollumjait nyomtatja; esztendőn által feldolgoztathat 20 bál papiroost.

Kassán: *Fűskuti Landerer Ferencz*; csupán csak váltó munkákat nyomtat; tart egy subjectust, a ki szed és nyomtat; feldolgoztathat esztendőn által 12 bál papiroost. (Eladásra kitétetett, a kinek kedve volna, megveheti.)

Kassán: *Ellinger István*; váltó és maga költségén mindenféle kelendős régi könyveket, úgy nem különben egy kalandáriom ötnegyed és nyolczad, egy németet negyed rétbén nyomtat. Tart 2 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót; feldolgoztathat esztendőn által 85 bálpapiroost.

Löcsén: *N. Podhoránszky Mihály*; csak váltó munkákat nyomtat. Tart egy subjectust, a ki szed és nyomtat; esztendőn által feldolgoztathat 15 bál papiroost.

Löcsén: *Werthmüller*; csak váltó munkákat nyomtat; ő maga szed és nyomtat; esztendőn által feldolgozhat 15 bál papiroost.

Miskolczon: *N. Szigethy Mihály*; váltó munkákat és egy magyar kalandáriomot nyolczad rétbén nyomtat; tart egy szedőt, 1 nyomtatót; feldolgoztathat esztendőnként 25 bál papiroost.

Nagy-Károlyban: *N. Gönyey Gábor*; csupán csak váltó munkákat ny.; ő maga szed és nyomtat; esztendőn által feldolgozhat 20 bál papiroost.

Nagy-Szombatban: *Jelinek Venczel*; többnyire csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 2 nyomtatót; esztendőn által feldolgoztathat 45 bál papiroost.

Nagyváradon: *Tichy Károly*; többnyire csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót; feldolgozhat esztendőn által 22 bál papiroost.

Oravicza: Nevét nem tudom. De egy kamaralis tiszt nyomtatat rubrikás könyveket és némely apróságokat: tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat; feldolgozhat esztendő által 10 bál papirost.

Pécsett: *Engel Kristina örökösei*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tartanak 1 subjectust, a ki szed és nyomtat; feldolgozathat esztendő által 10 bál papirost.

Pesten: *Petrózi Trattner János Tamás*; itt minden féle nyelven váltó és a tulajdonosa költségén felette sok magyar új könyvek jelennek meg. A váltó munkákon kívül itt készül a Magyar Ujság: Hazai s külföldi tudósítások tekintetes Kultsár István úr által; a Pannonia német folyóírás m. gróf tolnai Festetics Károly Albert által; a Tud. Gyűjtemény tekintetes Thaisz András redactiója és Trattner költségével, egy magyar és német kalendárium negyed, egy magyar nyolczad rétb. Tart 2 correctort, 2 factort, 21 szedőt, 20 nyomtatót, 5 könyvrakót. Esztendő által feldolgozathat 600 bál papirost.

Pesten: *Patzkó Ferencz*; csak váltó munkákat. főképen német théatromi czédulákat, tulajdon költségén egy magyar kalendáriumot nyolczadrétb. Tart 3 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Feldolgozathat esztendő által 90 bál papirost.

Pesten: *Fűskuti Landerer Lajos*; nyomtatatt váltó és maga költségén régi kelendős könyveket. Tart 1 factort, 3 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Esztendő által feldolgozathat 90 bál papirost.

Pozsonyban: *Fűskuti Landerer Lajos*; váltó, maga költségén régi kelendős könyveket nyomtattnak. Itt készül egy német kalendárium negyed, egy magyar nyolczad, egy tót tizenkett. Tart 3 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Feldolgozathat esztendő által 120 bál papirost.

Pozsony: *Weber Simon és fia*; váltó és tulajdon költségökön régi kelendős könyveket nyomtattnak. Itt készül egy német és magyar kalendárium negyed, egy magyar nyolczad, egy tót tizenkett. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendő által feldolgozathat 35 bál papirost.

Pozsony: *N. Belnay György Alajos örökösei*; többnyire csak váltó munkákat nyomtattnak. Itt készül a deák újság. Tartanak 1 factort, 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendő által feldolgozathatnak 50 bál papirost.

Pozsony: *Sznisek Károly Gáspár*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Itt készül a pozsonyi német újság. Tart 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendő által feldolgozathat 90 bál papirost.

Rosnyón: *Majer József Károly*; csak váltó munkákat nyomtat; ő maga szed és nyomtat. Feldolgozhat esztendő által 24 bál papirost. (Ezen tipografia 1819-ben állított fel.)

Sárospatakon: *Ref. collegium*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 factort, 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendő által feldolgozathatnak 50 bál papirost.

Szegeden: *Grün Urbán*; váltó, maga költségén kelendős régi könyveket nyomtat, úgy nem különben egy magyar kalendáriumot

nyolczad rétbén. Tart 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendón által feldolgoztathat 50 bál papirost.

Selmeczbányán: *Sulczér János Ferencz*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendón által feldolgoztathat 30 bál papirost.

Sopronyban: *Sziesz Antal örökösei*; leginkább váltó munkákat nyomtatnak. Tartanak 2 szedőt, 2 nyomtatót. Feldolgoztathatnak esztendón által 50 bál papirost.

Szokolczán: *Skarnitzel József*; váltó és tulajdon költségén régi kelendős könyveket nyomtat. Tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat. Feldolgoztathat esztendón által 24 bál papirost.

Székes-Fejérváron: *Számmér . . .* csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendón által feldolgoztathat 54 bál papirost.

Szigethen: *Gottlieb Antal*; csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat. Esztendón által feldolgoztathat 18 bál papirost.

Szombathelyen: *Pergér Ferencz*; többnyire csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendón által feldolgoztathat 20 bál papirost.

Temesvárott: *Klapka József*; csupán csak váltó munkákat, tulajdon költségén egy német kalendáriumot negyed rétbén nyomtat. Tart 1 factort, 2 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Esztendón által feldolgoztathat 70 bál papirost.

Ujvidéken: *Jankovits János*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendón által feldolgoztathat 28 bál papirost.

Veszprémben: *Számmér Mihály özvegye*; többnyire váltó, maga költségén kevés régi kelendős könyveket nyom; itt készül azon nevezetes folyóírás: *Az egyházi értekezések*, nagys. és főt. Horváth János veszprémi kanonok úr redactiója alatt. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendón által feldolgozhat 30 bál papirost.

Váczon: *Gottlieb Antal*; váltó és maga költségén régi kelendős könyveket nyomtat; azonkívül egy magyar kalendáriumot nyolczad rétbén. Tart 2 szedőt, 3 nyomtatót. Esztendón által feldolgoztathat 40 bál papirost.

Zágrábban: *N. Novoszelly . . .*; váltó és tulajdon költségén régi kelendős könyveket nyomtat. Tart 1 factort, 2 szedőt, 3 nyomtatót, 1 könyvrakót. Esztendón által feldolgoztathat 78 bál papirost.

Öszveséggel tehát vagynak 43 könyvnyomtatások. 4 principálisok, a kik magok dolgoznak, 7 subjectusok a kik szednek és nyomtatnak, 5 correctorok, 13 factorok, 93 szedők, 132 nyomtatók, 21 könyvrakók; 3898 bál bapiros feldolgoztatik.

Ezen leírásból kitetszik, hogy azon esztendők elfolyások után is kevés változást vagyis előmenetelét litelaturánknak láthatjuk.

Könyvnyomtatások találtak ezen vármegyékben, ugymint:

<i>Pest vármegyében:</i>	...	Budán	...	2
»	»	Pesten	...	3
»	»	Vácson	...	1
<i>Arad</i>	»	Aradon	...	1
<i>Bihar</i>	»	Debreczenben	...	1
»	»	Nagyváradon	...	1
<i>Baranya</i>	»	Pécssett	...	1
<i>Heves</i>	»	Egerben	...	1
<i>Esztergom</i>	»	Esztergomban	...	1
<i>Pozsony</i>	»	Pozsonyban	...	4
»	»	Nagyszombatban	...	1
<i>Abaúj</i>	»	Kassán	...	2
<i>Győr</i>	»	Győrött	...	1
<i>Krassó</i>	»	Oraviczán	...	1
<i>Temes</i>	»	Temesvárott	...	1
<i>Székesfejérvár</i>	...	Székesfejérvárott	...	1
<i>Mármaros</i>	»	Szigethen	...	1
<i>Soprony</i>	»	Sopronyban	...	1
»	»	Kis-Mártonban	...	1
<i>Vas</i>	»	Szombathelyen	...	1
<i>Gömör</i>	»	Rozsnyón	...	1
<i>Csongrád</i>	»	Szegeden	...	1
<i>Zemplén</i>	»	Sárospatakon	...	1
<i>Bács</i>	»	Új vidéken	...	1
<i>Zágrád</i>	»	Zágrádban	...	1
<i>Borsod</i>	»	Miskolczon	...	1
<i>Szathmár</i>	»	N. Károlyban	...	1
<i>Komárom</i>	»	Komáromban	...	1
<i>Zólyom</i>	»	Besztercze-Bányán	...	1
<i>Sáros</i>	»	Eperjesen	...	1
<i>Veszprém</i>	»	Veszprémben	...	1
<i>Szepes</i>	»	Lőcsén	...	2
<i>Verőcze</i>	»	Eszéken	...	1
<i>Nyitra</i>	»	Szakolczán	...	1
<i>Hont</i>	»	Selmeczbányán	...	1

Summa 43

E szerént vagyon 30 vármegyéknek könyvnyomtatások, 22-nek pedig nincsen és ezek találtak:

24 királyi városban 32 11 mezővárosban 11

A könyvnyomtatások tulajdonosai.

1 bír ő cs. kir. felség.	3 bírnak birtokos nemesek.
1 bír az egri érsek.	3 » nemesek.
1 bír ref. collegium.	33 » nemtelenek.

**Tulajdon költségükön eddig új munkákat kiadnak ezen
könyvnyomtatások, ugymint:**

Budán: a kir. universitás.

Pesten: Petrózai Trattner J. Tamás.

Debreczenben: Sz. kir. Debreczen városa.

Kassán: Ellinger István.

Szegeden: Grün Urbán.

Miskolczon: Szigethi Mihály.

Összesen tehát 7-en. Hat könyvnyomtatások igen keveset, de Trattneré felette sok új munkákat kibocsájt, a mit a Tud. Gyűjtemény új könyvek lajstromából láthatni.

Magyar, deák, tót, német nyelveken nyomtatnak:

<i>Budán:</i> a kir. univesitás, Landerer	2
<i>Váczon:</i> Gottlieb Antal	1
<i>Pesten:</i> Trattner, Landerer Lajos, Patzkó	3
<i>Lőcsén:</i> Werthmüller, Podhránszky	2
<i>Pozsonyban:</i> Weber, Landerer, Belnay, Sznisek	4
<i>Nagyszombatban:</i> Jelinek Venczel	1
<i>Kassán:</i> Ellinger István	1
<i>Besztercze Bányán:</i> Stephány János	1
<i>Selmeczbányán:</i> Sulczer János	1
<i>Szokolczán:</i> Skarnitzel József	1

17

Magyar, deák és német nyelven nyomtatnak:

<i>Aradon:</i> Michek Antal	1
<i>Debreczenben:</i> Sz. kir. Debreczen városa	1
<i>Nagyváradon:</i> Tichy Károly	1
<i>Pécsett:</i> Engel örökösei	1
<i>Egerben:</i> Egri Érsek	1
<i>Esztergomban:</i> Bäumel	1
<i>Kassán:</i> Fűskuti Landerer Ferencz	1
<i>Győrött:</i> Streibig Leopold	1
<i>Temesvárott:</i> Klapka József	1
<i>Sz. Fejérvárott:</i> Számmer	1
<i>Szigethen:</i> Gottlieb Antal	1
<i>Sopronyban:</i> Sziesz örökösei	1
<i>Kis-Mártomban:</i>	1
<i>Szombathelyen:</i> Perger	1
<i>Rozsnyón:</i> Májor	1
<i>Szegeden:</i> Grün Urbán	1
<i>Sárospatakon:</i> Ref. collegium	1
<i>Új-vidéken:</i> Jankovits	1
<i>Zágrábban:</i> Novoszelly	1

<i>Miskolczon</i> : Szigethy	1
<i>N. Károlyban</i> : Gönyey	1
<i>Komáromban</i> : Weinmüller	1
<i>Eperjesen</i> :	1
<i>Veszprémben</i> : Számmer özvegye	1
<i>Eszéken</i> : Diwald	1
	25

Csupán csak németül:

<i>Oraviczán</i> :	1
	Összeséggel 26

Görögül és zsidóul nyomtatnak:

Budán: es. kir. universitás. *Pesten*: Trattner J. T.

Olaszul: csupán csak a kir. universitás.

Kalendáriumok nyomtattatnak a következő helyeken:

Hely	Név	Magyar	Német	Tót	Rácz	Oláh
Budán	Kir. Univ.	—	—	—	3.500	1.500
»	Landerer	16.000	8.000	6.000	—	—
Pesten	Trattner	31.000	6.000	—	—	—
»	Patzkó	5.000	—	—	—	—
»	Landerer	26.000	6.000	4.000	—	—
Vácson	Gottlieb	8.000	—	—	—	—
Debreczenben	Sz. Kir. Város	8.000	—	—	—	—
Esztergomban	Bäumel	5.000	—	—	—	—
Pozsonyban	Weber	—	5.000	—	—	—
»	Sznisek	—	3.000	—	—	—
Kassán	Ellinger	16.000	4.000	—	—	—
Győrött	Streibig	20.000	70.000	—	—	—
Temesvárott	Klapka	—	4.000	—	—	—
Szegeden	Grün	12.000	—	—	—	—
Miskolczon	Szigethy	8.000	—	—	—	—
Komáromban	Weinmüller	12.000	5.000	—	—	—
S.-Bányán	Stephany	—	3.000	—	—	—
Eszéken	Diwaldt	—	—	—	2.000	—
B.-Bányán	Sultzer	—	3.000	—	—	—
		167.000	117.000	10.000	5.500	1.500

Összességel tehát a falrarakó kalendáriumokon kívül **301.000** darab kalendáriumok nyomtattatnak és eladatnak.